

**KONKURSY PRZEDMIOTOWE MKO
DLA UCZNIÓW WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO
W ROKU SZKOLNYM 2024/2025**

**PROGRAM MERYTORYCZNY PRZEDMIOTOWEGO
KONKURSU BIOLOGICZNEGO DLA UCZNIÓW SZKÓŁ PODSTAWOWYCH**

– projekt.

I. CELE KONKURSU

1. Kształcenie umiejętności samodzielnego zdobywania, pogłębiania i weryfikowania wiedzy z biologii oraz nauk przyrodniczych, w których występują procesy i zjawiska biologiczne.
2. Wdrażanie uczniów do biegłego posługiwania się wiedzą biologiczną oraz wiedzą z innych przedmiotów matematyczno-przyrodniczych w rozwiązywaniu zadań problemowych o charakterze naukowym.
3. Kształtowanie umiejętności praktycznego rozwiązywania problemów biologicznych i wnioskowania przez projektowanie doświadczeń biologicznych zgodnie z metodologią naukową.
4. Kształtowanie umiejętności logicznego i krytycznego myślenia, selekcionowania, syntezy i analizy w zakresie nauk przyrodniczych, w tym z biologii.
5. Rozbudzanie i wzmacnianie ciekawości poznawczej uczniów, a także motywowanie do dalszego uczenia się biologii i innych przedmiotów przyrodniczych.
6. Popularyzacja aktualnych osiągnięć nauki w zakresie biologii i nauk pokrewnych.

II. WYMAGANIA KONKURSU

Konkurs biologiczny obejmuje i poszerza treści Podstawy programowej kształcenia ogólnego z biologii w oparciu o:

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej wraz ze zmianami wprowadzonymi od roku szkolnego 2024/2025 (program merytoryczny zostanie dostosowany do przedmiotowej podstawy programowej obowiązującej w roku szkolnym 2024/2025)

Wymagania ogólne obejmują:

- integrację treści biologicznych z zagadnieniami pochodzącymi z innych przedmiotów edukacji przyrodniczej określonymi w wyżej wymienionym rozporządzeniu;
- klasyfikowanie, analizowanie, porównywanie procesów i zjawisk biologicznych, wyjaśnianie zależności przyczynowo skutkowych, uzasadnianie poprzez właściwy dobór argumentacji, sporządzanie, odczytywanie i interpretowanie tabel, wykresów, rysunków i schematów, opisywanie zjawisk fizycznych i reakcji chemicznych istotnych w procesach biologicznych z wykorzystaniem działań matematycznych;
- rozumienie i interpretację tekstów popularnonaukowych, w tym zwłaszcza artykułów z miesięcznika *Wiedza i Życie* odnoszących się do zagadnień przyrodniczo-biologicznych oraz przedstawiających obserwacje i eksperymenty;
- planowanie obserwacji i eksperymentów biologicznych, formułowanie problemów badawczych, stawianie hipotez, określanie warunków doświadczenia, odróżnianie próby kontrolnej (pozytywnej i negatywnej) i badawczej, formułowanie wniosków z obserwacji i doświadczeń
- właściwe posługiwanie się słownictwem, symboliką, pojęciami biologicznymi oraz właściwe interpretowanie wykresów, schematów, danych itp.;
- twórcze rozwiązywanie problemów, w szczególności stosowanie posiadanej wiedzy biologicznej wiedzy zintegrowanej z różnych przedmiotów przyrodniczych, w sytuacjach nietypowych oraz nowych dla ucznia;
- znajomość przedstawicieli rodzimej fauny i flory oraz ich rozpoznawanie (na podstawie opisu, zdjęcia, rysunku itp.);
- znajomość aktualnych osiągnięć nauk przyrodniczych, świadcząca o zainteresowaniu biologią uczestnika;
- krytyczną analizę i weryfikację informacji pochodzących z różnych tekstów źródłowych w zakresie biologii i pokrewnych nauk przedmiotów przyrodniczych;
- dostrzeganie i rozumienie powiązań biologii z innymi naukami matematyczno-przyrodniczymi oraz zależności istniejących między tymi dziedzinami wiedzy, a także stosowanie tych zależności do poprawnego logicznie i merytorycznie rozwiązywania problemów lub wyjaśniania zjawisk zachodzących w przyrodzie.

III. ZAKRES MERYTORYCZNY KONKURSU

Uczestnicy konkursu powinni, na poszczególnych etapach, wykazać się wiadomościami i umiejętnościami obejmującymi poniższe treści wynikające z celów i wymagań konkursu.

ETAP I (szkolny)

Uczestnicy powinni wykazać się wiedzą i umiejętnościami obejmującymi **wybrane treści podstawy programowej** kształcenia ogólnego w części dotyczącej przedmiotu biologia na II etapie edukacyjnym. **Zakres merytoryczny dotyczy treści nauczania następujących działów tematycznych podstawy programowej biologii:**

I. ORGANIZACJA I CHEMIZM ŻYCIA. (pkt 1- 8)

II. RÓŻNORODNOŚĆ ŻYCIA. WIRUSY (pkt 2.1-2.2), BAKTERIE (pkt 3.1-3.5)

III. ORGANIZM CZŁOWIEKA. (pkt 1-12)

IV. HOMEOSTAZA (pkt 1-4)

Poszerzenie treści podstawy programowej obejmuje następujące zagadnienia:

1. Pierwiastki biogenne, makroelementy (fosfor, wapń, magnez, potas), mikroelementy (jod, żelazo, fluor), witaminy (A, D, E, K, C i z grupy B) – znaczenie dla organizmu człowieka, źródła, objawy niedoboru.
2. Znaczenie wody dla organizmów w oparciu o jej właściwości fizyczno-chemiczne.
3. Budowa, rodzaje i znaczenie wybranych węglowodanów dla organizmów (glukoza, fruktoza, ryboza, deoksyryboza, sacharoza, laktoza, maltoza, skrobia, glikogen, celuloza, chityna).
4. Budowa, rodzaje i znaczenie wybranych lipidów dla organizmów (tłuszcze właściwe, fosfolipidy, cholesterol, woski).
5. Budowa, klasyfikacja i znaczenie biologiczne białek oraz ich właściwości fizyczne (denaturacja).
6. Budowa i funkcje poszczególnych elementów komórki eukariotycznej, w tym błon plazmatycznych, jądra komórkowego, rybosomów, siateczki śródplazmatycznej, lizosomów, aparatu Golgiego i cytozolu.
7. Porównanie budowy komórki bakterii, roślin i zwierząt.
8. Zjawiska osmotyczne w komórce (w tym plazmoliza i deplazmoliza) ich przebieg i znaczenie.
9. Przebieg, znaczenie oraz porównanie podziałów mitotycznego i mejotycznego.
10. Budowa wirusów, choroby wirusowe człowieka i ich profilaktyka.
11. Przebieg cykli wirusowych (litycznego i lizogennego) na przykładzie bakteriofagów.
12. Budowa komórki bakteryjnej, różnorodność form morfologicznych, czynności życiowe bakterii, choroby człowieka wywoływane przez bakterie i ich profilaktyka.
13. Znaczenie antybiotykoterapii, w kontekście nabywania oporności na antybiotyki przez bakterie.
14. Powiązania strukturalne i funkcjonalne między narządami organizmu człowieka w obrębie poszczególnych układów oraz między układami.
15. Mechanizmy i narządy odpowiedzialne za utrzymanie wybranych parametrów środowiska wewnętrznego na określonym poziomie (regulacja stałej temperatury ciała, rola stałości składu płynów ustrojowych, np. stężenia glukozy we krwi, stałości ciśnienia krwi).
16. Czynniki wpływające na zaburzenie homeostazy organizmu (stres, szkodliwe substancje i czynniki biologiczne, chemiczne i fizyczne, w tym narkotyki, nadużywanie leków i innych używek oraz czynniki chorobotwórcze).
17. Zaburzenia funkcjonowania narządów i układów narządów, przyczyny chorób/schorzeń poszczególnych narządów i układów oraz zasady profilaktyki w tym zakresie.

ETAP II (rejonowy)

Na etapie II konkursu obowiązuje również zakres wiadomości i umiejętności I etapu konkursu oraz:

II. RÓŻNORODNOŚĆ ŻYCIA (pkt 1, 4, 5, 6, 7)

Poszerzenie treści podstawy programowej obejmuje następujące zagadnienia:

1. Budowa komórki grzyba, czynności życiowe grzybów.
2. Rozpoznawanie lądowych roślin zarodnikowych (mchy, paprocie, skrzypy, widłaki) oraz nasiennych, określanie ich przystosowania w budowie i cyklach życiowych do warunków środowiska.

3. Adaptacje roślin w budowie tkanek i organów (modyfikacje korzeni, liści, łodyg) do życia w różnych środowiskach.
4. Aparaty szparkowe – ich lokalizacja w roślinie, budowa oraz funkcje (wymiana gazowa, transpiracja).
5. Porównanie roślin jednoliściennych i dwuliściennych.
6. Gatunki roślin okrytonasiennych, w tym aktualnie chronionych, występujących w Polsce (**Uwaga!** Uczeń powinien rozpoznawać rośliny na podstawie opisu, zdjęcia lub rysunku, znać polskie nazwy rodzajowe i gatunkowe roślin wymienionych w podręcznikach biologii do szkół podstawowych dopuszczonych przez MEN).
7. Rodzime gatunki drzew iglastych i liściastych występujące w Polsce (rozpoznawanie na podstawie opisu, zdjęcia, rysunku drzewa lub elementu morfologii np. liścia).
8. Różnorodność budowy protistów roślinopodobnych, zwierzęcych i grzybopodobnych oraz ich przystosowania do środowiska i określonego trybu życia.
9. Znaczenie protistów samożywnych, cudzożywnych, w tym pasożytniczych powodujących takie choroby jak malaria, toksoplazmoza, czerwotka pełzakowata, rzęsistkowica.
10. Przegląd i porównanie budowy grup bezkręgowców (parzydełkowce, płazińce, nicienie, pierścienice, stawonogi – skorupiaki, owady i pajęczaki, mięczaki – ślimaki, małże i głowonogi) - różnice ewolucyjne między nimi, oraz przystosowania do różnych środowisk i trybu życia.
11. Czynności życiowe bezkręgowców w tym odżywianie się, wymiana gazowa w wodzie i na lądzie, rozmnażanie się (obupłciowość i rozdzielнопłciowość), strategie rozrodcze i cykle rozwojowe.
12. Przemiana pokoleń chełbi modrej, cykle rozwojowe tasiemca uzbrojonego, tasiemca nieuzbrojonego, glisty ludzkiej, włośnia spiralnego, owadów o przeobrażeniu zupełnym i niezupełnym.
13. Przegląd i porównanie gromad kręgowców pod względem budowy – różnice ewolucyjne między nimi oraz ich przystosowania do życia w różnych środowiskach.
14. Czynności życiowe kręgowców, w tym odżywianie się, wymiana gazowa w wodzie, na lądzie, rozmnażanie się i rozwój (budowa jaja ptaków, funkcje błon płodowych, budowa i funkcje łożyska – biologiczne znaczenie poszczególnych elementów budowy), opieka nad potomstwem, termoregulacja.
15. Gatunki kręgowców, w tym aktualnie chronionych, występujących w Polsce (**Uwaga!** Uczeń powinien rozpoznawać zwierzęta na podstawie opisu, zdjęcia lub rysunku – znać polskie nazwy rodzajowe i gatunkowe zwierząt wymienionych w podręcznikach szkół podstawowych dopuszczonych przez MEN);
16. Cechy umożliwiające zaklasyfikowanie organizmu do danego królestwa, typu, gromady organizmów oraz identyfikacja nieznanego organizmu jako przedstawiciela królestwa, typu, gromady na podstawie obecności charakterystycznych cech.
17. Porównanie cech morfologicznych, środowiska i trybu życia wyżej wymienionych grup organizmów.

Uczeń powinien wykazać się znajomością treści artykułów, opublikowanych w miesięczniku „Wiedza i Życie”:

Wykaz artykułów „Wiedza i Życie”

- Paweł Walewski, *Ciało z niespodzianką*, 2/2024
- Radosław Kożuszek, *Ptaki we fraku*, 3/2024
- Katarzyna Kornicka-Grabowska, *Mikrotransplantacja odmłodzi mózg?* 5/2024
- Ewa Nieckuła, *Hazard kielkowania*, 5/2024

ETAP III (województki)

Na etapie III konkursu obowiązuje zakres wiadomości i umiejętności I i II etapu konkursu oraz:

V. GENETYKA. (pkt 1-11)

VI. EWOLUCJA ŻYCIA. (pkt 1-3)

VII. EKOLOGIA I OCHRONA ŚRODOWSKA. (pkt 1-9)

VIII. ZAGROŻENIA RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ. (pkt 1-5)

Poszerzenie treści podstawy programowej obejmuje następujące zagadnienia:

1. Informacja genetyczna a kod genetyczny.
2. Organizacja DNA w genomie (helisa, nukleosom, chromatyna, chromosom); rodzaje RNA i ich rola; porównanie składu chemicznego i struktury oraz znaczenia biologicznego DNA i RNA.
3. Ekspresja informacji genetycznej – transkrypcja i translacja (istota procesów, znaczenie).
4. Rozwiązywanie jednogenowych i dwugenowych krzyżówek genetycznych (dotyczących dominacji pełnej, dominacji niepełnej i kodominacji) z wykorzystaniem szachownicy Punnetta oraz analizowanie drzew rodowych dotyczących cech, np. występowania chorób genetycznych człowieka.
5. Mutacje genowe (punktowe) i chromosomowe oraz ich skutki dla organizmu człowieka; przykłady chorób człowieka warunkowanych takimi mutacjami (mukowiscydoza, fenyloketonuria, płasawica Huntingtona, zespół Downa, zespół Klinefeltera, zespół Turnera) i przedstawianie sposobu ich dziedziczenia.
6. Biotechnologia tradycyjna i nowoczesna (molekularna), metody i narzędzia wykorzystywane w jej przebiegu (enzymy restrykcyjne, elektroforeza, PCR) oraz przykłady jej praktycznego zastosowania przez człowieka.
7. Metody i zastosowanie inżynierii genetycznej, uzyskiwanie organizmów transgenicznych i GMO, klonowanie organizmów – potencjalne korzyści i zagrożenia.
8. Nisza ekologiczna organizmu.
9. Zakresy tolerancji organizmów na określone czynniki (np. temperaturę otoczenia, wilgotność, pH, stężenie tlenków siarki w powietrzu).
10. Rola organizmów o wąskim zakresie tolerancji na czynniki środowiska w monitorowaniu jego zmian, przykłady organizmów wskaźnikowych.
11. Łańcuchy pokarmowe (spasania i detrytusowy), sieć pokarmowa, poziomy troficzne i piramida materii oraz energii.
12. Rola bakterii w krążeniu azotu, węgla w przyrodzie.
13. Formy ochrony przyrody w Polsce.
14. Charakterystyka Kampinoskiego Parku Narodowego.

15. Gatunki obce (inwazyjne, nieinwazyjne) we florze i faunie Polski i ocena ich wpływu na ekosystemy.
16. Rodzaje i skutki doboru naturalnego (stabilizujący, kierunkowy, różnicujący).
17. Przyczyny i skutki globalnego ocieplenia klimatu, dziury ozonowej oraz kwaśnych opadów.
18. Przyczyny i skutki zanieczyszczenia wód, powietrza atmosferycznego, gleb dla środowiska przyrodniczego i życia człowieka. Sposoby ochrony.

Uczeń powinien wykazać się znajomością treści artykułów, opublikowanych w miesięczniku „Wiedza i Życie”:

Wykaz artykułów „Wiedza i Życie”

- Mirosław Dworniczak, *Żywność a nowotwory*, 12/2023
- Justyna Jońca, *Śliska sprawa*, 1/2024
- Ewa Niecuła, *Życiodajny dysk*, 3/2024
- Radosław Kozuszek, *Wegemięsożercy i mięsożerni wegetarianie*, 5/2024

IV. LITERATURA DLA UCZNI A I INNE ŹRÓDŁA INFORMACJI

1. Podręczniki przyrody klasa 4 i biologii klasy 5, 6, 7, 8 w szkole podstawowej dopuszczone przez MEN do użytku szkolnego.
2. Praca zbiorowa, *Biologia. Jedność i różnorodność*, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa 2008, ISBN 978-83-7446-134-4 (w zakresie wybranych treści objętych programem konkursu)
3. Praca zbiorowa, *BIOLOGIA CAMPBELLA*, Wydawnictwo Rebis, 2016 r. (w zakresie wybranych treści objętych programem konkursu).
4. Praca zbiorowa, *BIOLOGIA*, Wydawnictwo Multico, 2014 r. (w zakresie wybranych treści objętych programem konkursu).
5. „Wiedza i Życie”, miesięcznik, KSIĘGARNIA Prószyński i S-ka z lat 2023 oraz 2024.
6. Atlasy, przewodniki, encyklopedie botaniczne i zoologiczne oraz atlasy anatomiczne człowieka różnych wydawnictw.
7. Materiały udostępnione na stronie <https://epodreczniki.pl> do biologii i na poziomie przyrody do szkoły podstawowej obejmujące treści biologiczne.
8. Podręczniki dopuszczone przez MEN do użytku szkolnego przeznaczone do kształcenia z biologii w liceum ogólnokształcącym – w zakresie poszerzeń wymagań konkursowych w stosunku do wymagań opisanych w podstawie programowej dla szkoły podstawowej.

V. INFORMACJE DOTYCZĄCE WARUNKÓW PRZEPROWADZANIA KONKURSU

Uczestnicy każdego etapu konkursu powinni dysponować:

1. Kalkulatorem prostym, pozwalającym na dokonanie czterech działań arytmetycznych (ewentualnie także wyciąganie pierwiastka kwadratowego).
2. Linijką z podziałką centymetrową, przydatną do sporządzania rysunków, schematów i rysowania wykresów.
3. Czarno lub niebiesko piszącym długopisem.

Uczestnicy zawodów nie mogą wносить do sali, w której odbywa się konkurs, żadnych urządzeń telekomunikacyjnych i środków łączności (w tym smartwatch).